

Zofia Stefanowska

Zespół Psychosocjologii Literatury

Biuletyn Polonistyczny 31/5 (111), 34-37

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

¹ Prof. dr Michał Głowiński jest kierownikiem Pracowni (red.).

Michał Głowiński

grudzień 1987

ZESPÓŁ PSYCHOSOCJOLOGII LITERATURY

Zespół, w składzie: prof. dr Zofia Stefanowska (kierownik), doc. dr hab. Stefan Treugutt, dr Maria Prussek, mgr Lidia Rola-Burska, zajmuje się - jak dawniej - terenami pogranicza, na których krzyżują się zainteresowania i kompetencje różnych dyscyplin humanistycznych; bywa też, że są to tereny niczyje. Jako historycy literatury się rzeczy najczęściej spotykamy się z historykami, tymi zwłaszcza, którzy za ważny przedmiot badań uznają świadomość społeczną, zbiorowe predylekcje i fobie, ich trwałość, odporność lub wrażliwość na wydarzenia dziejowe, a więc mechanizmy zmian, którym podlegają. Teksty literackie są dokumentami świadomości i uczestniczą w jej kształtowaniu, co jest obserwacją oczywistą, ale stwarza szansę nowej lektury dzieła: jako dokumentu w serii dokumentów. Ciekawszym problemem jest podatność tekstu literackiego na impulsy pochodzące ze zbiorowych przeświadczeń, na presję powszechnych wyobrażeń, a także gra między tym, co właściwe mentalności społecznej, a tym, co wobec niej innowacyjne, polemiczne albo zgoła bluźniercze. Ta gra wynika nie tylko z cech pisarskiej indywidualności, z tego, jak jednostka sytuuje się wobec wspólnoty, na ile zdolna jest do zachowania autonomii intelektualnej, oryginalności myślowej. Ta gra jest także funkcją momentu historycznego,

funkcją tematu i tradycji gatunkowej.

Wbrew spodziewaniom, nie tylko ilustracyjne znaczenie ujawniła literatura na konferencji pt. "Miasto - wieś w kulturze polskiej XIX wieku" (grudzień 1986). Zamiarem organizatorów, a więc Zespołu Psychosocjologii Literatury, było zbadanie, jakim przemianom ulega staropolski ideał sielskości (opisywanej niejednokrotnie przez historyków kultury) pod wpływem procesów cywilizacyjnych urbanizacji, radykalnych przemian społecznych, jak uwłaszczenie chłopów, formowanie się inteligencji itd., czyli czynników decydujących dla społecznej oceny opozycji miasto - wieś. Z referatów historycznych i historycznoliterackich oraz szczególnie ciekawej dyskusji zdaje się wynikać wnioski, że - niezależnie od praktyki codziennej, niezależnie jakby od wzrostu gospodarczej i społecznej roli miasta - kultura 'XIX-wieczna zdominowana jest przez ideologie antyurbanizmu (nie tylko w Polsce, również na zachodzie Europy, co dobitnie scharakteryzował referat J. Jedlickiego). Zmistyfikowane postrzeganie opozycji miasto - wieś wyraziło się m.in. w pojęciu "chłopa" ("ludu") i w funkcjach, jakimi zostało ono obarczone.

Problem określony z grubsza jako "Literatura wobec kultu bohaterów historycznych" był przedmiotem serii wewnętrznych zebrań dyskusyjnych Zespołu. Referenci posługiwali się materiałem, jaki zwykle gromadzi się w pracach typu Stoffgeschichte, bynajmniej jednak nie kompletność była celem ich roboty. Uczestnicy zebrań nie zmiierzali także do systematyczności w wyborze bohaterów historycznych, raczej zależało im na możliwym rozrzucie postaci, epok, ról historycznych itp., aby otrzymać różne warianty tego styku historii z literaturą, jakim jest obudowanie tekstem literackim elementów biografii historycznej. Wybór tych elementów określony jest zwykle, pozytywnie lub negatywnie, przez

społeczne wyobrażenie o postaci historycznej (kształtowane m.in. także przez tradycję literacką). Wiadomo mniej więcej, jakie reguły rządzą świadomością zbiorową w dziedzinie takiej, jak kult bohaterów; jakie bywają czynniki legendotwórcze, jakim deformacjom ulegają fakty autentycznej biografii, jakie fragmenty biografii są szczególnie wrażliwe na presję społecznych stereotypów. Analogicznych reguł można też poszukiwać w literackich biografiiach postaci historycznych. W skrajnych wypadkach literatura powtarza reguły właściwe świadomości zbiorowej, a więc przejmując wobec niej - bezrefleksyjnie albo z rozmysłu - postawę bierną. Przeważnie jednak dzieło literackie nie utożsamia się w pełni ze zbiorowym wyobrażeniem bohatera, kwestionuje to wyobrażenie w całości (przypadek skrajny, w praktyce bodaj nie występujący, w każdym razie nie rozpoznany przez Zespół) albo częściowo, konfrontując je z biografią bohatera "autentyczną", źródłową. Między obiema wersjami postaci, tą legendową i tą historyczną, powstaje wówczas napięcie, możliwość gry, komentowania, miejsce dla dygresji autotematycznej lub historiozoficznej.

W bieżącym roku Zespół zaczyna serię zebrań poświęconych płakaniu w literaturze. Temat z pozoru wygląda na wyłącznie literaturoznawczy, obejmujący sytuacje fabularne, psychologię postaci, metaforykę itp. Wszystko to jednak uzależnione jest od historycznie zmiennych norm obyczajowych i ten typ zależności literatury od dziejów społecznych wydaje się ciekawy choćby dlatego, że przejawia się na różnych poziomach dzieła literackiego. Motyw płakania, a zwłaszcza łez, należy do tych, które ulegają wczesnej konwencjonalizacji, w czym ma swój udział z jednej strony tradycja antyczna, z drugiej - biblijna. Ze wstępnych rozważań wynikałoby, że płkanie jako miejsce w

tekście literackim chronione przez konwencję jest w literaturze dopuszczalne, więcej: poetycko funkcjonalne długo jeszcze po zaniknięciu zwyczaju płakania przy świadkach.

Na rok 1989 Zespół przygotowuje konferencję z udziałem historyków i - mamy nadzieję - ekonomistów, której tematem będzie "Dzieje polskiej pogardy dla handlu". Materiał z zakresu filozofii społecznej, myśli ekonomicznej, prawodawstwa, a już zwłaszcza literatury, jest tak ogromny, że zasadniczą trudność referentom i organizatorom sprawi uchwycenie najważniejszych ogniw procesu, którego rezultatem jest powzechne dziś utożsamianie kupca ze spekulantem.

Zofia Stefanowska

styczeń 1988

PRACOWNIA LITERATURY LUDOWEJ

Pracownia Literatury Ludowej istniejąca w IBL PAN od 1953 r. prowadzi badania z zakresu historii folklorystyki i folkloru oraz zajmuje się edytorstwem. W skład zespołu wchodzi: doc. dr hab. Helena Kapełus (kierownik), doc. dr hab. Ryszard Górski, dr Ryszard Wojciechowski, mgr mgr Elżbieta Jaworska, Maria Kotowska-Kachel. W ostatnich latach - w ramach pracy zbiorowej - przygotowano nową, uzupełnioną wersję "Słownika folkloru polskiego" (wyd. 1 - 1965 r., materiały do reedycji w postaci haseł nowych i dopełnienia dawnych zgromadzone w 1986 r.). Nadto opracowano końcowy, trzeci tom "Dziejów folklorystyki polskiej", obejmujący okres międzywojenny i dorobek folklorystyki powojennej do r. 1980 (prace zamknięto w r. 1987). W